

УДК 316.662:009

Гніт Ю.М., аспірантка факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. Глушкова, 4-д, Київ, 03680, Україна, e-mail: ylgnit@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2164-5030>

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДИСКУРС (НА ПРИКЛАДІ ПУБЛІКАЦІЙ SAGE JOURNALS)

В умовах інтенсивних соціальних змін і, зокрема, самовизначення різних ідентичностей є необхідність їх аналізу в міжнародному академічному дискурсі. Адже образи ідентичності в академічному середовищі існують не тільки для внутрішнього групового, теоретичного користування, але й публічного обговорення, зокрема для легітимізації ідентичностей. Остання їх функція є важливою для соціологічного розуміння конструювання ідентичностей у сучасному суспільстві. Тому здійснено спробу охарактеризувати особливості вивчення ідентичності в міжнародному дискурсі, як авторитетному для вітчизняної науки та соціально-технологічної діяльності, на основі аналізу текстових матеріалів на сайті SAGE journals (217 анотацій статей за 2017 р.). З'ясовано, що соціологи, психологи та науковці з комунікації й дослідження ЗМІ переважно конструюють дискурс ідентичності. Тому проблематика порушується навколо конкретизованих і локальних тем, водночас значно менше загальних та глобальних тем. Соціологія досліджує переважно національні, расові та громадянські ідентичності в умовах політики мультикультуралізму, постколоніальної політики. Міжнародний дискурс характеризується дослідженням широкого спектра типів ідентичностей, проте основні напрями базуються на вивченні національних, расових, професійних і гендерних ідентичностей. Для зарубіжного дискурсу властиве вивчення ідентичності в умовах гібридизації, що характеризується плинними культурними відносинами та культурним змішанням. Часто аналізувалися етнонаціональні та расові ідентичності афроамериканців і латиноамериканців у мультикультурному американському суспільстві. Виявлено, що гендерні ідентичності аналізуються в контексті персональних і міжособистісних відносин. Автори досліджують віртуальні ідентичності, що формуються на основі комунікативних практик в умовах нових інформаційних технологій. У дискурсі територіальні ідентичності представлені значно менше, ніж національні. Ідентичності ЛГБТ, дослідницькі, вікові, девіантні та організаційні є додатковим напрямом вивчення тематики. У міжнародному дискурсі ідентичності розуміються як соціально конструйовані й аналізуються в полікультурному контексті. Ці типи та пріоритетні напрями міжнародного дискурсу впливають на вітчизняне вивчення ідентичності, її конструювання, зокрема в сфері медіа.

Ключові слова: ідентичність у полікультурному суспільстві, міждисциплінарність, академічний дискурс, специфіка соціологічного вивчення ідентичності, соціальне конструювання ідентичності.

Gnit Yu.M., postgraduate, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 4d, Glushkova Avenue, Kyiv, 03680, Ukraine, e-mail: ylgnit@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2164-5030>

SPECIFICITY OF IDENTITY RESEARCH: INTERNATIONAL DISCOURSE (BASED ON PUBLICATIONS OF SAGE JOURNALS)

Under conditions of intensive social changes, and in particular, the self-determination of different identities, there is a need for their definition and analysis in international academic discourse. The patterns of identity exist in the academic environment not only for the internal group, theoretical use, but also for public discussion, in particular for the legitimization of identities. Their last function is

© Гніт Ю.М., 2018

ISSN 1681-116X. Український соціум, 2018, № 2 (65): 17–30

17

important for the sociological understanding of identities construction in modern society. Therefore, an attempt was made to characterize the peculiarities of studying the identity in international discourse, as authoritative for national science and socio-technological activity. The research was based on the analysis of text materials from the website SAGE journals (217 annotations of articles for 2017). It was revealed that sociologists, psychologists and scientists in the field of communication and media studies predominantly construct a discourse of identity. Therefore, the problem centers around the specific and local themes, at the same time, common and global topics are significantly fewer. Sociology investigates national, racial, and civic identities under the conditions of multiculturalism and post-colonial policies. International discourse is characterized by the study of a wide range of identity types, but the main areas are based on the investigation of national, racial, professional, gender identities. Foreign discourse studies the identity in terms of hybridization, that is characterized by instable cultural relations and cultural mixing. Ethnic and racial identities of African Americans and Latinos in multicultural American society were often studied. It was revealed that gender identities were analyzed in the context of personal and interpersonal relationships. The authors investigate virtual identities, constructed based on communicative practices, under the conditions of new information technologies. Territorial identities in the discourse are significantly fewer than national ones. The identities of LGBT, academic, age, deviant and organizational identities are the additional areas for investigation. In the international discourse, identities are considered as socially constructed. They are analyzed in multicultural context. These types and priority directions of international discourse influence the national research of identity, its construction, in particular in media.

Keywords: *identity in a multiculturalistic society, interdisciplinarity, academic discourse, specificity of sociological study of identity, social construction of identity.*

В умовах полікультурності сучасного суспільства, що зумовлює плюралізм стилів життя та утвердження різних ідентичностей, є необхідність їх розуміння, вивчення, врахування в соціальній політиці. Ці знання можемо отримати, посилаючись на сучасні дослідження ідентичності в соціогуманітарній науці, оскільки дискусії в публічній сфері щодо визнання та відтворення в повсякденній сфері сучасного суспільства ідентичності потребують їх легітимізації через дослідження в академічному середовищі. Так, розробка дослідниками квір-проблематики стала базою для обґрунтування необхідності не тільки толерантного ставлення, але й визнання інакших сексуальних ідентичностей у сучасному суспільстві. Як приклад, можна навести обґрунтування вченими, зокрема соціологами, необхідності розглядати націю на політичних засадах, а не етнічних, посилаючись на конструктивістські теоретичні положення. У результаті відбувається легітимізація розуміння національних ідентичностей за ознакою громадянства, а не етнічного походження. Тому визначення типів ідентичностей, що перебувають у центрі уваги та на периферії дослідницького інтересу, матиме пізнавальний потенціал пояснення змін у публічному обговоренні ідентичностей, позицій лідерів думок, медійного їх дискурсу. З огляду на це, актуальним є дослідження напрямів вивчення ідентичностей, насамперед, у міжнародному дискурсі, оскільки дослідження лише вітчизняного дискурсу не дає підстави формулювати тенденції, які багато в чому визначаються зарубіжною специфікою вивчення ідентичності. Доцільно звернути увагу на необхідність фіксування міждисциплінарного розрізу вивчення ідентичності, зокрема внеску соціології. Для кожної дисципліни у цілому характерною є конкретна

методологія та рівень аналізу ідентичності, тому домінування певних дисциплін задає методологічні рамки дослідження ідентичностей в академічному дискурсі, а також тематичний репертуар, які ідентитети, групи та культури будуть видимими, які – ні. Таким чином, наукова проблема полягає у необхідності зафіксувати актуальні напрями вивчення ідентичності в міжнародному дискурсі. У рамках даної проблеми також не визначено місце соціології у дослідженні ідентичностей у міжнародному академічному дискурсі.

Напрацьовано матеріал стосовно визначення ролі інтелектуалів у конструюванні дискурсів. Так, З. Бауман аналізує роль інтелектуалів у формуванні культури, як ідеології у модерному та постмодерному суспільствах. В епоху постмодерну інтелектуали конструюють дискурс культури на основі відсутності впевненості стосовно об'єктивності та утвердження можливості співіснування різних цінностей [1]. П. Бурдьє вивчає взаємодію полів влади та інтелектуалів і визначає роль останніх у конструюванні суспільного життя [2]. Ю. Хабермас досліджує місце та роль інтелектуалів у дискурсі в умовах опосередкованої соціальної взаємодії у сфері медіа [3].

Крім того, існує вже досить великий матеріал стосовно вивчення ідентичності в полікультурному суспільстві, зокрема, в рамках процесу глобалізації, епохи постмодернізму. У цьому випадку дослідники обґрунтовують загальні засади механізмів формування ідентичності в умовах сучасної культури, тобто аналізують її досить часто, як концепт. Формування ідентичності в умовах впливу процесу культурної глобалізації вивчали У. Бек, Р. Робертсон, Е. Гіденс, П. Бергер, М. Кастельс, Дж. Томлінсон та інші. Для вчених характерним є розгляд глобалізації не тільки як вестернізації, але й як сукупності цілого ряду процесів з різноспрямованими та неоднозначними наслідками. З огляду на це, доцільно вести мову про процес гібридизації, відродження регіональних і культурних ідентичностей та визнання ідентичностей інакших [4–9]. З. Бауман з постмодерніських засад здійснив спробу аналізу ідентичності, як незавершеного проекту в умовах невизначеності, плинності та розмитості сучасної культури [10].

Для сучасної зарубіжної соціології властивий аналіз широкого спектра типів ідентичностей. Одним із значних напрямів є вивчення етнонаціональних і расових ідентичностей, що інколи розглядаються у взаємодії. Е. Морнінг виявила вплив наукового знання на концептуалізацію расових відмінностей у суспільстві: наявність примордіалістського та конструктивістського підходів у тлумаченні ідентичності, характерних для різних дисциплін [11]. К. Хейзер, Б. Річардс, Е. Буссе досліджували расові та етнонаціональні ідентичності, зокрема корінного американського населення (індіанців) [12–14]. Крім того, зарубіжна соціологія представлена напрямом вивчення гендерних ідентичностей (Б. Ред, С. Джирек та інші [15–16]). Д. Шеркет аналізує зв'язок релігійної ідентифікації з етнічною структурою полікультурного американського суспільства, а також описує вплив релігії на соціальне життя суспільства (зокрема, на сім'ю, сексуальність, соціальні цінності, соціально-економічне благополуччя) [17].

Мета статті – визначити тематичний спектр найактуальніших у зарубіжному академічному дискурсі ідентичностей. Досягнення мети передбачає розв'язання таких

дослідницьких завдань: окреслити тематичні контексти формування образів ідентичностей у міжнародному дискурсі, визначити у міждисциплінарному розрізі внесок соціології у вивчення ідентичностей.

Для того, щоб зафіксувати типи ідентичностей, представлених у зарубіжних дослідженнях, ми звернулися до одного з провідних академічних ресурсів у соціогуманітаристиці – видавництва SAGE. На вибір даного ресурсу вплинуло кілька чинників. По-перше, для нашого дослідження актуальними є, насамперед, ресурси соціогуманітарного профілю, а не ресурси, що охоплюють всі науки. Адже останні характеризуються широкою базою статей, що водночас є розпорошеною і тому її складно опрацювати (Видавництво Кембриджського університету (Cambridge university press), Видавництво Оксфордського університету (Oxford academic)). Інший ресурс – Державна публічна історична бібліотека Росії (JSTOR) – представлений переважно гуманітарним профілем дослідження проблематики (соціальні науки та соціологія зокрема присутні недостатньо). Як і попередній ресурс, Taylor and Francis Online має гуманітарне спрямування, але водночас зафіксована вагома частка соціальних наук, зокрема соціології, у вивченні ідентичності. Можемо припускати відносну типовість матеріалів з ідентичності у розрізі соціальних наук, розташованих на ресурсах видавництв SAGE та Taylor and Francis Online, зокрема, вагома представленість етнічних, расових, гендерних ідентичностей. Проте зупинимось на SAGE, що за своїми рубриками характеризується тільки соціогуманітарним спрямуванням. По-друге, серед видань соціогуманітарного спрямування SAGE є одним з найвідоміших. SAGE – це незалежна видавнича компанія, заснована в 1965 р. в Нью-Йорку і публікує понад 1000 журналів, більше ніж 800 книжок на рік, довідкові роботи й електронні продукти, що охоплюють бізнес, гуманітарні науки, соціальні науки, науку, технології та медицину. По-третє, серед ресурсів соціогуманітарного спрямування SAGE характеризується активним обігом статей. Це зумовлено тим, що видавництво на визначений період часу робить вільний доступ до конкретної частки публікацій. У результаті відбувається регулярне залучення аудиторії. Це збільшує шанси текстів, які містяться на сайті SAGE, потрапляти в інші тексти, насамперед, українських дослідників. Таким чином, можливий вплив зарубіжних досліджень на вітчизняний академічний дискурс. Оскільки одиницею аналізу були статті, останні відбиралися на ресурсі SAGE journals¹, як частини видавництва SAGE.

Для того, щоб проаналізувати актуальний зарубіжний дискурс, необхідні нові, сучасні наукові тексти. Одиницею аналізу обрано статтю, що серед інших форм академічної активності відносно швидко готується автором. Так, монографії є відображенням багаторічних напрацювань вченого, як одиниці аналізу, вони складні. Враховуємо, що процес підготовки статті автором та її публікації в зарубіжному виданні може в цілому зайняти більше ніж один рік. Тому статті, опубліковані у виданнях у 2017 р., можуть аналізувати проблеми суспільного життя кількох попередніх років. У розрізі соціальних і гуманітарних наук зафіксована тенденція зростання статей з ідентичності

¹ SAGE journals. URL: <http://journals.sagepub.com/>

від попередніх років до сучасності, що підтверджує актуальність тематики. Кількість статей з ідентичності, опублікованих у 1960–2000 рр., приблизно відповідає кількості статей, опублікованих у 2017 р. Це характерно не лише для 2017 р., а є типовим, тобто відбувається поступове зростання наукового інтересу до вивчення ідентичності в соціогуманітористиці. У зв'язку з великим обсягом статей з ідентичності на сайті SAGE journals вирішено проаналізувати лише 2017 р.

Матеріали, відібрані на сайті SAGE journals, проаналізовано методом традиційного аналізу документів, що надав можливість кількісно та якісно проаналізувати предмет дослідження (визначити не тільки кількісні характеристики основних типів ідентичностей, але й їх змістовне наповнення). Здійснювався пошук за наявністю терміна “ідентичність” у ключових словах наукової статті. На сайті є можливість відбирати також статті за рубриками, тому вирішено обрати “Соціальні та гуманітарні науки”, що за кількістю статей є найбільшою, порівнюючи з іншими рубриками. Розрив між першою рубрикою “Соціальні та гуманітарні науки” і наступними є значним – понад 100 позицій. Одна стаття могла одночасно бути віднесеною до кількох рубрик, наприклад, соціології, комунікації та дослідження ЗМІ, соціальних і гуманітарних наук тощо. Це обґрунтовує вибір рубрики “Соціальні та гуманітарні науки”, що дозволяє зафіксувати міждисциплінарний зріз. Крім того, рубрика(и) статті не завжди збігалися із спеціальністю автора. Остання заповнювалася на основі відомостей про автора в статті або персональних сторінок дослідників у мережах. Якщо статтю писали кілька авторів з різних спеціальностей, то відмічалася та, що найчастіше зустрічалась серед спеціалізацій авторів даної статті; або пріоритет надавався спеціальності автора, який був зазначений відповідальним за комунікацію стосовно статті.

Пізніше була додана рубрика “Соціологія”, щоб повніше зафіксувати соціологічний підхід у вивченні ідентичності. Зазначимо, що серед рубрик “Соціологія” йде другою після “Соціальні та гуманітарні науки”, а саме 57 текстових матеріалів. Далі йдуть комунікація та дослідження ЗМІ – 52, психологія та консультування – 29, освіта – 29, культурні дослідження – 27, менеджмент і дослідження організації – 20 тощо. Незалежно від спеціальності, фіксується вагомість соціологічного підходу у вивченні ідентичності. У результаті за рубриками “Соціальні та гуманітарні науки” та “Соціологія” відібрано й проаналізовано 217 анотацій статей за 2017 р.

У відібраному масиві даних за спеціальністю авторів переважно представлена соціологія – 50. Тобто соціологи у зарубіжних дослідженнях значно впливають на формування дискурсу стосовно ідентичності. Досить багато текстових матеріалів науковців з комунікації, дослідження ЗМІ та психології (зокрема, соціальної) – відповідно, 44 і 36. Проаналізовано також тексти і з таких дисциплін: дослідження освіти – 18, менеджмент – 14, політичні науки – 12, лінгвістика, прикладна лінгвістика – 7, кримінологія – 5, соціальна робота – 5, право – 5, антропологія – 4, охорона здоров'я – 3, архітектура, дизайн – 2, література – 2, економіка – 2, археологія – 2, історія – 1, спорт і фізичне виховання – 1, бібліотекознавство – 1, філософія – 1, журналістика – 1, соціальна географія – 1. Вивчення ідентичності у зарубіжних дослідженнях представлено широким спектром дисциплін. Можна припустити, що вагому

частку становлять науковці із соціології, комунікації і дослідження ЗМІ та психології, зокрема соціальної.

Більшість статей SAGE journals щодо проблематики ідентичності за 2017 р. створено лише у США та Великій Британії – відповідно, 98 та 39 (приблизно три чверті публікацій з англomовних країн). Водночас спостерігається низька представленість публікацій, створених у країнах Східної Європи та Африки. Країна визначалася відповідно до приналежності автора статті до університету. Зауважимо, що приналежність автора до певної наукової спільноти може бути тимчасовою (стажування, магістратура). Потрібно враховувати вплив процесів глобалізації на формування академічного дискурсу в США. Завдяки глобалізації відбувається міграція вчених до США з різних країн, які за період свого перебування (переважно тимчасового) публікують статті від імені однієї держави. Крім того, в умовах глобалізації відбувається вплив міжнародного, зокрема американського, дискурсу на вітчизняний (щоб взяти участь у міжнародних дослідницьких програмах, необхідно володіти ґрунтовною теоретичною та емпіричною базою з конкретної проблематики, розробленої в зарубіжній науці). Вчені, які, наприклад, повертаються із США, продовжують поширювати науковий досвід, здобутий значною мірою за кордоном. Отже, не можемо говорити про окремі національні школи, а лише помічати тенденції. Теми міжнародного дискурсу впливають на їх легітимізацію у вітчизняному академічному середовищі. Так, переклад праць Е. Гіденса (зокрема, “Трансформації інтимності” та підручника “Соціологія”, що містить значну інформацію про гендер²) авторитетом класика підтримав інтерес до тематики серед українських вчених.

У кожному матеріалі було виокремлено представлений автором тип ідентичності. Інколи могли бути зафіксовані одночасно кілька типів ідентичностей. За допомогою аналізу сформульовано перелік ідентичностей, які є характерними для зарубіжних досліджень.

У зарубіжних дослідженнях 2017 р. зафіксовано широкий спектр типів ідентичностей. У результаті можемо стверджувати про розробленість тематики ідентичності в зарубіжному дискурсі. Цей факт підтверджує також те, що на основі наявного аналізованого масиву не можемо виокремити один домінуючий тип ідентичності, а саме перша п’ятірка має незначну розбіжність у кількості згадок одна від одної. Проте з незначною перевагою першу позицію займають етнонаціональна та расова ідентичності, які в деяких кейсах перетиналися. Це свідчить про зв’язок етнічної та расової проблематики, зокрема в рамках тематики дискримінації. Розпочнемо з етнонаціональної ідентичності, що нараховує 23 згадки. До першого вектора розгляду етнонаціональної ідентичності можна віднести постколоніальну політику, що зумовлює перегляд етнічної дискримінації та стверджує принципи рівного розвитку культури будь-якого етносу. У рамках даного контексту йдеться, зокрема, про етноси африканських країн, які зробили внесок в американську культуру. Другий, основний вектор передбачає розг-

² Зокрема, про це зауважила О. Іващенко під час дискусії круглого столу “Виклики гендерної освіти та досліджень: між академією та активізмом”, 18.05.2018 (факультет соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за підтримки Фонду імені Гайнріха Бьолля в Україні).

ляд етнонаціональної ідентичності в контексті полікультурності сучасного суспільства. Найчастіше тематика стосувалася дослідження мігрантів у культурному контексті інших держав, переважно США: *“Ми вивчаємо як іммігранти з Китаю та Перу формують ідею автентичності в Сполучених Штатах Америки за допомогою танців... Це дослідження показує, що “автентичність” у контексті танцю іммігрантів має дві відмінних, але пов’язаних між собою характеристики; це культурні норми та індивідуальна суб’єктивність, за допомогою якої іммігранти визнають важливість танцю як для збереження культури, так і для індивідуальної самореалізації”* [14, с. 355]. Поширеною темою також можна вважати дослідження латиноамериканських (наприклад, мексиканських) студентів у закладах освіти США (зокрема, в контексті етнічних стереотипів та як вони впливають на ідентичність латиноамериканських студентів). Отже, етнонаціональна ідентичність за суб’єктом стосувалася соціальних груп і порушувалась у сфері культури, внутрішньої політики держави, міжетнічних відносин та освіти. Етнонаціональна ідентичність найчастіше зустрічається в текстових матеріалах соціологів і науковців у галузі дослідження освіти. Інтерес соціологів, скоріше, зумовлений сучасними викликами в умовах полікультурності як у контексті дискримінацій, так і можливої динаміки етнонаціональних ідентичностей.

Расова ідентичність зустрічається з такою ж частотою, як етнонаціональна (23 тексти). Автори публікацій про расову ідентичність наголошують на полікультурності сучасного суспільства та громадянських засадах формування націй. Основною тематикою, за якою аналізується расова ідентичність, є боротьба з дискримінацією, расовими стереотипами та встановлення й забезпечення прав різних расових груп. Одним з векторів розгляду расової ідентичності є громадянське суспільство, що представлено наявністю громадських рухів і вимогами рівності між расами. Іншим важливим вектором опису расової ідентичності є дослідження у галузі освіти. Останні мають на меті обґрунтувати нерівність у закладах освіти, насамперед, для афроамериканських груп, та як це впливає на їхню успішність: *“ідентичності чорношкірих дітей як суб’єктів вивчення математики часто плутають зі стереотипними образами різних соціальних ідентичностей так само, як їх несправедливо (або помилково) відчужують для того, щоб закріпити стійкі наративи нерівності, злочинності та загальної нездатності до навчання цих дітей... та зауважуємо, що діти з так званого “афроамериканського колективу” піддаються тим расовим сценаріям, які організують процес викладання та навчання математики”* [18, с. 228]. Як і передбачалося, расову ідентичність аналізували переважно в рамках американського суспільства (США). Варто звернути увагу, що расова ідентичність за суб’єктом позначала соціальні групи та проявлялась у змістовних контекстах культури, міжрасових відносин, освіти, внутрішньої політики держави та громадського суспільства. Серед інших спеціальностей найчастіше расову ідентичність аналізували соціологи, що свідчить про необхідність досліджень соціальних позицій расових груп у сучасному суспільстві.

Із загального переліку другу умовну позицію займає професійна ідентичність (22 тексти). Професійна ідентичність переважно стосувалася соціальної групи та виражалась у рамках соціальних відносин (соціальної структури) та з позицій відносин в ор-

ганізації. Зазначена ідентичність також розглядалась у рамках освітньої підготовки спеціалістів конкретної професії. Найчастіше йшлося про професійні групи журналістів і соціальних робітників. Щодо професійної ідентичності журналістів, теми стосувалися аналізу політичної журналістики, тревел-журналістики, бренд-журналістики та освітньої підготовки в умовах зміни професійних практик і цінностей. Додаткова тема стосувалася дослідження впливу професійної ідентичності журналіста на його особистісну ідентичність в умовах сучасного ринку. Щодо професійної ідентичності соціальних працівників, то йшлося про їхні професійні практики, державні парадигми підготовки спеціалістів, самосприйняття соціальними працівниками власної професійної ідентичності. Професійну ідентичність аналізували переважно науковці зі спеціалізацій соціальної роботи, менеджменту, комунікації та дослідження ЗМІ. Можливо, це зумовлено необхідністю пояснення професійних ідентичностей цих спеціалізацій, що значно змінилися в умовах сучасної соціально-економічної структури. Так, соціальні працівники можуть працювати в приватних і державних установах, що відрізняються структурою організації роботи і тому впливають на професійну ідентичність.

Серед інших типів ідентичностей часто йшлося про національно-політичну ідентичність (21 текст). В аналізованому текстовому масиві даних можна виокремити дві основні відмінності етнонаціональної та національно-політичної ідентичності. Перша полягає в тому, що національні ідентичності проявлялись у різних змістовних сферах. Етнонаціональна ідентичність аналізувалася переважно в контексті культури, міжетнічних відносин, тоді як національно-політична – у сферах міжнародної та внутрішньої політики держави. Друга стосувалася того, що національні ідентичності позначали різні суб'єкти, перша – етнічних меншин у культурному контексті інших держав, переважно США (наприклад, китайці, корейці, етноси з країн Західної Африки, латиноамериканські). Тоді як національно-політична ідентичність стосувалася держав Європи (зокрема, Європейського Союзу) та США. Це, можливо, свідчить про те, що в суспільстві існує запит дослідження культурних ідентичностей та соціальних позицій етнічних груп у полікультурних умовах.

Як вже зазначалося, національно-політичну ідентичність науковці найчастіше аналізували в рамках сфери політики. Додатковою сферою також є можливості конструювання образу національно-політичної ідентичності засобами масової інформації. Так, медіа, посилаючись на перемоги в спорті, можуть впливати на конструювання позитивної національно-політичної ідентичності. Таким чином, національно-політична ідентичність за суб'єктом позначала тільки соціальну групу та аналізувалася переважно науковцями з політичної науки. Темі дослідників з політичної науки стосувалися виходу Великої Британії з Європейського Союзу, конструювання демократії в ЄС, міжнародних прав людини тощо.

У першу п'ятірку найчастіше аналізованих ідентичностей входить гендерна ідентичність (19 матеріалів). Серед статей з гендеру є кілька тем, присвячених дослідженню чоловічих ідентичностей, хоча їх значно менше в порівнянні з темами стосовно жінок. В одній із статей автори на основі 54 інтерв'ю з чоловіками – науковцями з престижних університетів США піднімають проблеми труднощів поєднання ними

обов'язків, пов'язаних із сім'єю та роботою. Як доводять автори, це характерна проблема всієї академічної науки, що здійснює інституційний тиск на працівників, як жінок, так і чоловіків, щодо витраченого робочого часу. Підкреслюється також значення суспільних очікувань стосовно забезпечення сім'ї чоловіком, що впливають, в результаті, на його рішення. У цьому зв'язку чоловіки-науковці або поступаються обов'язками, пов'язаними з роботою, щоб мати більше часу на сім'ю, або приділяють менше часу сім'ї в обмін на підвищення академічного престижу [19]. Гендерна тематика щодо жінок стосувалась аналізу жіночого активізму, пояснення причин низької наявності жінок в ігровій індустрії як розробників ігор, аналізу обсягу представлення жіночого спорту місцевими телевізійними телеканалами на Твіттері, з'ясування самоусвідомлення жінками власних професійних ідентичностей через гендерні стереотипи тощо. Гендерна ідентичність проявлялась переважно у сфері персональних і міжособистісних відносин. У цьому випадку вона виконувала роль самоусвідомлення власної гендерної ідентичності або міжособистісних відносин, які формуються за допомогою гендерного сприйняття. Серед спеціальностей дану ідентичність найчастіше описували соціологи, що свідчить про їхній інтерес до гендерної проблематики в сімейній сфері, соціально-економічній структурі, освіті тощо. Це також дає можливість зафіксувати одну із засад соціологічного підходу – вивчення дискримінації в суспільстві за різними ознаками (зокрема, гендером) з метою пояснення природи соціальної нерівності та її зменшення.

Автори часто описували віртуальну ідентичність (18 текстів). Основним змістовним контекстом, у рамках якого формується віртуальна ідентичність, слугують соціальні мережі. Останні створюють простір для конструювання персональних віртуальних ідентичностей. Декілька тем стосувалися дослідження ідентичності спільнот геймерів: їх культури, дозвіллевих практик і аналізу групи за соціально-демографічними характеристиками. В одній із статей дослідники на основі контент-аналізу рекламних роликів відеоігор 2013 р. спробували проаналізувати віртуальну ідентичність геймера. Різноманітними є як ігрова індустрія, так і гравці. Водночас реклама продовжує конструювати образ гравця білого чоловіка [20]. У цілому віртуальна ідентичність розглядалася переважно в контексті сфери медіа, комунікації і, відповідно, найчастіше аналізувалася вченими з комунікації та дослідження ЗМІ. Інтерес до теми зумовлений необхідністю пояснити різноманіття віртуальних спільнот і їхніх практик.

В аналізованому масиві також зафіксована ідентичність, як концепт (13 матеріалів). У цих випадках автори намагалися теоретизувати над засадами формування ідентичності, її природи, та можливості її методології дослідження. Головним змістовним контекстом для цієї ідентичності є концепція (теорія). Автори не посилалися на окрему єдину теорію в поясненні ідентичності. Посилання на теорії присутні, але вони не є об'єктом аналізу, а застосовувалися з метою розкрити тему. Так, в одній із статей автори, згадуючи значною мірою теоретичні положення Р. Дженікса, спробували пояснити можливе хибне сприйняття ідентичності на основі візуального сприйняття обличчя особи. На прикладі дослідження автори показали, як різна експресія обличчя

(нейтральність, емоційність) однієї особи викликає різне сприйняття її ідентичності [21]. Цю ідентичність частіше за інші аналізували психологи, що пояснюється інтересом до теоретизування механізмів формування самості в сучасному суспільстві.

Актуальним для зарубіжних досліджень є вивчення національно-культурних ідентичностей (11 текстів). Йдеться про формування гібридних ідентичностей в умовах полікультурного суспільства. Це спостерігається на прикладі діаспор, коли друге та наступні покоління переважно ідентифікують себе одночасно з етнічною ідентичністю та культурою держави проживання. У результаті такі групи навіть позначаються термінами, що одночасно підкреслюють приналежність до обох культур (британські мусульмани, американські італійці, американські корейці). Іншим прикладом національно-культурних ідентичностей можуть бути прикордонні райони між державами, що теж можуть характеризуватися гібридними ідентичностями: *“Ця стаття присвячена спогадам 28 любителів кіно, віком від 64 до 95 років, мешканців Ларедо, штату Техас (це місто розташоване на кордоні між США та Мексикою). Тут досліджуються згадки про американські та мексиканські фільми, акторів і місцеві майданчики на історичному фоні мінливого та складного кордону. Зокрема, у статті розглядаються обговорення культурної ідентичності серед мешканців, які мають міцні зв'язки з мексиканською спадщиною, але на яких також впливають структурні характеристики американської політичної системи, економіки та освіти”* [22, с. 35]. Культурно-національна ідентичність позначала за суб'єктом групу та проявлялась переважно в галузі культури. Культурно-національну ідентичність аналізували переважно в рамках американського суспільства.

Автори здійснили спробу аналізу територіальних ідентичностей (10 текстів). У кількох випадках йдеться про територіальні ідентичності Індії: участь політичної еліти в культурно-традиційних подіях у м. Горакхпур, розбіжність політичних поглядів рухів стосовно автономії в Маніпур, розбудова Кералу як туристичного регіону, культурна регіональна політика в м. Амараваті (штату Андхра-Прадеш). Представлено також міську ідентичність Гонконгу, що характеризується гібридністю і транслокальністю, незважаючи на національну політику Китаю. Окремо також зафіксовані регіональні етнічні ідентичності Ефіопії та Південно-Африканської Республіки. Територіальні ідентичності найчастіше виявлялись у сферах культури, внутрішньої політики держави та мистецтва, їх аналізували переважно антропологи та дослідники з політичних наук.

В аналізованих матеріалах науковці часто зверталися до терміна “соціальна ідентичність”. Проте соціальна ідентичність переважно деталізувалася автором, що дозволяло закодувати інший тип, відповідно до кодувальної шкали. Як результат – 9 текстів стосувалися безпосередньо соціальної ідентичності. Вона означала переважно соціальний статус у соціальній структурі суспільства, що впливає на інші сфери життя індивіда, групи (наприклад, успіхи в освіті). Ця ідентичність проявлялась у змістовному контексті персональних і міжособистісних відносин: як соціальна ідентичність впливає на міжособистісні відносини та індивідуальне самоусвідомлення, формування самості: *“Ми використовуємо термін “ідентичність на основі статусу” для прове-*

дення відповідних досліджень і вивчення того, як люди сьогодні розуміють і яке значення надають своєму соціально-економічному стану... Цей новий напрям орієнтований на вивчення психологічних наслідків зміни статусу (наприклад, висхідна та низхідна мобільність)... Пропонуємо докази того, що чим більшою є невизначеність щодо ідентичності на основі статусу, тим меншим є особисте благополуччя” [23, с. 270]. Окремою була тема соціальної стигматизації безробітних осіб, що негативно впливає на їхнє благополуччя. Остання відображає загальну проблему наслідків стигматизації, сформованої на основі уявлень щодо соціальних статусів. Серед інших спеціальностей цю ідентичність переважно аналізували психологи. Можливо, це свідчить про необхідність аналізу впливу соціальної позиції на індивідуальне самоусвідомлення.

Автори аналізували також академічну (дослідницьку) та громадянську ідентичності – відповідно, по 9 матеріалів. Стосовно академічної (дослідницької) ідентичності, найчастіше вона порушувалась у контекстах освіти та організаційних (групових) відносин. До одних з тем можна навести аналіз ідентичності науковця в польових дослідженнях, формування ідентичності дослідника гуманітарних наук в аспірантурі, стратегії чоловіків науковців щодо поєднання сім’ї та науки тощо. Найчастіше цю ідентичність аналізували соціологи. Можливо дослідницький інтерес зумовлений актуальністю вивчення ідентичності науковців в організаційній структурі, дослідницькому процесі. Адже останні є суб’єктами конструювання академічного дискурсу. Громадянську ідентичність конкретної соціальної групи переважно аналізували також соціологи в сфері громадянського суспільства. Наприклад, автори статей аналізували громадську активність проти расової дискримінації, феміністичну активність жінок, краудфандинг як практику культурного громадянства в Китаї тощо. Можливо, це свідчить про зорієнтованість соціології на дослідженні ідентичності в умовах сучасних суспільних змін, зокрема, формування громадянського суспільства.

Зарубіжні дослідження представлені широким спектром типів ідентичностей. Так, вчені аналізували вікові та делінквентні (девіантні) ідентичності в змістовних контекстах персональних і міжособистісних відносин – відповідно, по 8 текстів. Зафіксовано спроби аналізу (зокрема, науковцями зі спеціалізації менеджменту) організаційної ідентичності у сфері теорії (концепції). Серед тематики стосовно ідентичностей ЛГБТ (7 текстів) представлені переважно дослідження безпосередньо спільноти, а не ставлення до них з точки зору громадян. Маємо можливість зафіксувати аналіз “Я ідентичності” в змістовному контексті персональних і міжособистісних відносин, зокрема соціологами. Це означає те, що соціологи також досліджують індивідуальні ідентичності, хоча в цілому серед суб’єктів домінують соціальні групи. Автори аналізували ідентичність осіб з девіацією за нозологією, ідентичність споживачів, спортивну, релігійну, культурно-мистецьку та сімейну ідентичності.

Висновки та рекомендації. У зарубіжних дослідженнях зафіксовано три основні дисциплінарні виміри аналізу ідентичності: у сфері персональних і міжособистісних відносин – психологами; через віртуальні практики – науковцями з комунікації та дослідження ЗМІ; расових, національних і громадянських – соціологами. Значна частка

соціології в зарубіжних дослідженнях свідчить про важливість підходу, та її активну участь у конструюванні образів ідентичностей. У міжнародному дискурсі вагому частку становлять національні ідентичності, зосереджені на етнічному та політичному складнику. Представлено расові ідентичності, зокрема позиції афроамериканського, латиноамериканського населення в мультикультурному американському суспільстві. Дослідження дозволило зафіксувати номенклатуру найактуальніших у зарубіжному академічному дискурсі ідентичностей: національних, расових, професійних і гендерних. У міжнародному дискурсі ідентичності тлумачаться на засадах соціального конструктивізму. Крім того, вони розуміються, як динамічні та пластичні конструкції, підкреслюється постійна мінливість, незавершеність конструювання самості. Важливим тематичним контекстом формування образів ідентичностей у міжнародному академічному дискурсі є полікультурність сучасного суспільства. Можна зробити припущення, що згадані тенденції вивчення ідентичності позначаються на пріоритетних напрямках дослідження в українському академічному дискурсі, методологічних підходах і характері аргументацій. Подальші дослідження можуть стосуватися порівняння міжнародного та вітчизняного дискурсів у вивченні ідентичності. Зокрема, як образи ідентичності вітчизняного академічного дискурсу впливають на конструювання образів ідентичностей за допомогою засобів масової інформації.

Список використаних джерел

1. Bauman Z. *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge, 1992. 232 p.
2. Bourdieu P. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. New York: Columbia University Press, 1993. 322 p.
3. Habermas J. *The Structural Transformation of the Public Sphere An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1991. 301 p.
4. Бек У. Что такое глобализация? Москва: Прогресс-Традиция, 2001. 213 с.
5. Robertson R. Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity. *Global Modernities* / M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson (Eds.). London: Sage Publications, 1995. P. 25–44.
6. Гидденс Э. Ускользящий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. Москва: Весь мир, 2004. 120 с.
7. Бергер П., Хантингтон С. Многоликая глобализация: культурное разнообразие в современном мире. Москва: Аспект Пресс, 2004. 379 с.
8. Castells M. Globalisation and identity: a comparative perspective. *Transfer: Journal of Contemporary Culture*. 2006. № 1. P. 56–67.
9. Tomlinson J. *Globalization and Culture*. Chicago: University of Chicago Press, 1999. 238 p.
10. Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва: Логос, 2005. 390 с.
11. Morning A. *The Nature of Race: How Scientists Think and Teach about Human Difference*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2011. 328 p.
12. Huyser K. A “Real” American Indian “Authentic” Dance and Racialized Ethnic Identities in Multicultural America: The Chinese in Minnesota and Peruvians in New Jersey. *Contexts*. 2017. № 16 (1). P. 69–71.
13. Richards B. Tracking and Racialization in Schools The Experiences of Second-generation West Indians in New York City. *Sociology of Race and Ethnicity*. 2017. № 3 (1). P. 126–140.
14. Wilcox H.N., Busse E. “Authentic” Dance and Racialized Ethnic Identities in Multicultural America: The Chinese in Minnesota and Peruvians in New Jersey. *Sociology of Race and Ethnicity*. 2017. № 3 (3). P. 355–369.

15. Skelton C., Francis B., Read B. "Brains before 'beauty'?" High achieving girls, school and gender identities. *Educational Studies*. 2010. № 36 (2). P. 185–194.
16. Sarah L.J. Soul Pain: The Hidden Toll of Working With Survivors of Physical and Sexual Violence. *SAGE Open*. 2015. № 5 (3).
17. Sherkat D. Changing Faith: The Dynamics and Consequences of Americans' Shifting Religious Identities. New York: New York University Press, 2014. 213 p.
18. Gholson M., Wilkes C. (Mis)Taken Identities: Reclaiming Identities of the "Collective Black" in Mathematics Education Research Through an Exercise in Black Specificity. *Review of Research in Education*. 2017. № 41 (1). P. 228–252.
19. Ecklund E.H., Damaske S., Lincoln A., White V.J. Strategies Men Use to Negotiate Family and Science. *Socius*. 2017. № 3. P. 1–12.
20. Chess Sh., Evans N., Baines J.JaD. What Does a Gamer Look Like? *Video Games, Advertising, and Diversity, Television & New Media*. 2017. № 18 (1). P. 37–57.
21. Redfern A., Benton Ch. Expressive Faces Confuse Identity. *Iperception*. 2017. № 8 (5). P. 1–21.
22. Lozano J.C. Film at the border: Memories of cinemagoing in Laredo, Texas. *Memory Studies*. 2017. № 10 (1). P. 35–48.
23. Destin M., Rheinschmidt-Same M., Richeson J. Status-Based Identity A Conceptual Approach Integrating the Social Psychological Study of Socioeconomic Status and Identity. *Perspectives on Psychological Science*. 2017. № 12 (2). P. 270–289.

Отримано 10.05.18 та оновлено 06.06.18

References

1. Bauman, Z. (1992). *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge [in English]
2. Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. New York: Columbia University Press [in English]
3. Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press [in English]
4. Beck, U. (2001). *What is globalization?* Moscow: Progres-Traditsiya [in Russian]
5. Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson (Eds.), *Global Modernities* (pp. 25-44). London: Sage Publications [in English]
6. Giddens, A. (2004). *Runaway world: how globalization is reshaping our lives*. Moscow: Ves Mir [in Russian]
7. Berger, P., Huntington, S. (2004). *Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World*. Moscow: Aspect Press Publisher [in Russian]
8. Castells, M. (2006). Globalisation and identity: a comparative perspective. *Transfer: Journal of Contemporary Culture*, 1, 56-67 [in English]
9. Tomlinson, J. (1999). *Globalization and Culture*. Chicago: University of Chicago Press [in English]
10. Bauman, Z. (2005). *Individualized society*. Moscow: Logos [in Russian]
11. Morning, A. (2011). *The Nature of Race: How Scientists Think and Teach about Human Difference*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press [in English]
12. Huyser, K. (2017). A "Real" American Indian "Authentic" Dance and Racialized Ethnic Identities in Multicultural America: The Chinese in Minnesota and Peruvians in New Jersey. *Contexts*, 16 (1), 69-71 [in English]
13. Richards, B. (2017). Tracking and Racialization in Schools The Experiences of Second-generation West Indians in New York City. *Sociology of Race and Ethnicity*, 3 (1), 126-140 [in English]

14. Wilcox, H.N., Busse, E. (2017). "Authentic" Dance and Racialized Ethnic Identities in Multicultural America: The Chinese in Minnesota and Peruvians in New Jersey. *Sociology of Race and Ethnicity*, 3 (3), 355-369 [in English]
15. Skelton, C., Francis, B., Read, B. (2010). "Brains before 'beauty'?" High achieving girls, school and gender identities. *Educational Studies*, 36 (2), 185-194 [in English]
16. Sarah, L.J. (2015). Soul Pain: The Hidden Toll of Working With Survivors of Physical and Sexual Violence. *SAGE Open*, 5 (3) [in English]
17. Sherkat, D. (2014). *Changing Faith: The Dynamics and Consequences of Americans' Shifting Religious Identities*. New York: New York University Press [in English]
18. Gholson, M., Wilkes, C. (2017). (Mis)Taken Identities: Reclaiming Identities of the "Collective Black" in Mathematics Education Research Through an Exercise in Black Specificity. *Review of Research in Education*, 41 (1), 228-252 [in English]
19. Ecklund, E.H., Damaske, S., Lincoln, A., White, V.J. (2017). Strategies Men Use to Negotiate Family and Science. *Socius*, 3, 1-12 [in English]
20. Chess, Sh., Evans, N., Baines, J.JaD. (2017). What Does a Gamer Look Like? *Video Games, Advertising, and Diversity, Television & New Media*, 18 (1), 37-57 [in English]
21. Redfern, A., Benton, Ch. (2017). Expressive Faces Confuse Identity. *Iperception*, 8 (5), 1-21 [in English]
22. Lozano, J.C. (2017). Film at the border: Memories of cinemagoing in Laredo, Texas. *Memory Studies*, 10 (1), 35-48 [in English]
23. Destin, M., Rheinschmidt-Same, M., Richeson, J. (2017). Status-Based Identity A Conceptual Approach Integrating the Social Psychological Study of Socioeconomic Status and Identity. *Perspectives on Psychological Science*, 12 (2), 270-289 [in English]

Received on 10.05.18 and updated on 06.06.18